

הלא כתבתי לך שלישים :

אין נביא רשאי לחדש דבר ומקרא מגילה

איתא בגמ' מגילה (יד.), "ת"ר ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה. מאי דרוש אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה, ומה מעבדות לחירות אמרי' שירה ממיתה לחיים לא כל שכן", ע"כ.

ובירושלמי (מגילה פרק א' ה"ה) איתא: רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן שמונים וחמשה זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים היו מצטערין על הדבר הזה אמרו כתיב אלה המצות אשר צוה ה' את משה, אלו המצות שנצטוינו מפי משה, כך אמר לנו משה אין נביא אחר עתיד לחדש לכם דבר מעתה, ומרדכי ואסתר מבקשים לחדש לנו דבר? לא זזו משם נושאי' ונותנין בדבר עד שהאיר הקב"ה את עיניהם ומצאו אותה כתובה בתורה ובנביאים ובכתובים, הדא היא דכתיב ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר, זאת תורה כמה דתימ' וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, זכרון אלו הנביאים, ויכתב ספר הזכרון לפניו ליראי ה' וגו', בספר אלו הכתובים, ומאמר אסתר קיים את דברי הפורים האלה ונכתב בספר. עכ"ל הירושלמי.

הרי שחששו משום דכתיב "אלה המצות", ודרשינן ש"אין נביא עתיד לחדש לכם דבר" (תו"כ סוף בחקתי). ויל"ע, מהו גדר דין זה. ועוד צ"ב מ"ש מקרא מגילה משאר מצות דרבנן, אפילו תקנות הנביאים, שלא מצינו בהם התלבטות בשעת תקנתם. עוד יש להעיר שהבבלי דורש מקל וחומר "ומה מעבדות לחירות אמרו שירה" במקום שהירושלמי דורש מהפסוק "כתוב זאת זכרון בספר", ויל"ע האם נחלקו הבבלי והירושלמי בפרטי המעשה, או שיש צורך לשתי ילפותות על שני נידונים שונים. ויבואר להלן בעזה"י.

א. שיטת הרמב"ם

ועי' ברמב"ן (דברים ד: ב) אחר שהביא דברי הבבלי והירושלמי הנ"ל כתב וז"ל, הרי שהיתה המצוה הזו [כלומר, מקרא מגילה] אסורה להם, א"כ היא

בכלל לא תוסיף עליו אלא שלא למדנו למוסיף על פי נביא אלא מן הכתוב שאמר 'אלה המצות' אין נביא רשאי לחדש בו דבר מעתה". ביאור דבריו, שהרמב"ן ס"ל שאסור להוסיף מקרא מגילה מדין בל תוסיף, ולכן מקשה על עצמו שאם יש כאן איסור בל תוסיף אמאי הביא הירושלמי קרא דאלה המצות, הו"ל למיתי קרא דבל תוסיף, וביאר הרמב"ן דאלה המצות אינו איסור חדש אלא בא לגלות שגם נביא אינו רשאי לחדש דבר, והרי הוא כשאר אדם ושייך לו איסור בל תוסיף ג"כ. והנה הרמב"ם בסוף מנין המצות שבתחילת חיבורו הגדול גם כן דן בהוספת מקרא מגילה מצד איסור בל תוסיף, וז"ל:

ויש מצוות אחרות שנתחדשו אחר מתן תורה וקבעו אותן נביאים וחכמים ופשטו בכל ישראל כגון מקרא מגילה ונר חנוכה ותענית תשעה באב וימים ועירובין, וכו'. כל אלו המצוות שנתחדשו חייבין אנו לקבלם ולשמרם שני' לא תסור מכל הדבר וכו', ואינם תוספת על מצוות התורה. ועל מה הזהירה תורה "לא תוסיף" ו"לא תגרע" (דברים יג, א) – שלא יהיה נביא רשאי לחדש דבר ולומר שהקדוש ברוך הוא ציווהו במצוה זו להוסיפה למצוות התורה, או לחסר אחת מאלו השש מאות ושלוש עשרה מצוות. אבל אם הוסיפו בית דין עם נביא שיהיה באותו הזמן מצוה דרך תקנה, או דרך הוראה, או דרך גזירה – אין זו תוספת: שהרי לא אמרו שהקדוש ברוך הוא ציווה לעשות עירוב או לקרות המגילה בעונתה. ואילו אמרו כן, היו מוסיפין על התורה.

אלא כך אנו אומרין, שהנביאים עם בית דין תיקנו וציוו לקרות המגילה בעונתה כדי להזכיר שבחו של הקדוש ברוך הוא ותשועות שעשה לנו, והיה קרוב לשווענו כדי לברכו ולהללו, וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה, "ומי גוי גדול, אשר לו אלוהים קרובים אליו" (ראה דברים ד, ז; דברים ד, ח). ועל דרך זו היא כל מצוה ומצוה שהיא מדברי סופרים, בין עשה בין לא תעשה.

והנה מדברי הרמב"ם נראה שאין כאן בל תוסיף משום שלא אמר נביא שהקב"ה צוה לקרות המגילה, אלא חכמים צוו. וצ"ע לכאורה מהגמ' דדריש ק"ו, ואילו לפי הרמב"ם כיון שאינו מדאורייתא אין כאן הוספה. ובספר אפיקי מים (עניני פורים ס"ו ד') ביאר וז"ל, "והנה מה שכתב הרמב"ם שהוא כדי לברכו ולהללו וכו', כוונתו לדברי הגמ' (מגילה יד.), ת"ר ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות עמדו להם לישראל, ולא פיתחו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה. מאי דרוש אמר ר' חייא בר אבין אר"י בן קרחה, ק"ו, ומה מעבדות לחירות אמרי' שירה, ממיתה לחיים לא כ"ש, וכו'". הרי שהרמב"ם אכן

מתייחס להק"ו, אלא דעדיין צ"ע אם אין שייך בל תוסיף במצוה דרבנן, למה הוצרכו לאותו ק"ו, תיפוק ליה כיון דאין אומרים שהוא מפי הקב"ה אין כאן בל תוסיף, וכן הקשה בספר אפיקי מים שם, וז"ל, אלא דבריו תמוהים מאד, דמבו' דלא שייך מקרא מגילה לבל תוסיף כלל, אך בגמ' גופא מפורש איפכא וכו', ומבואר להדיא מכל זה דודאי היה במקרא מגילה משום בל תוסיף ומהו שכתב הרמב"ם דכיון שהוא דומיא דגדרי תקנה והוראה לא שייך בה בל תוסיף, עכ"ל. וצ"ע על הרמב"ם גופיה שמתחילת דבריו משמע דכל שאינו טוען שהוא מה"ת ליכא בל תוסיף, וא"כ אמאי הוצרך כלל לטעמא כדי להזכיר שבחו של הקב"ה ולהודיע וכו', ואף שהוא לומד כך הק"ו דמה מעבדות לחירות וכו', אבל אמאי צריך להאי ק"ו. וכן יש להעיר בדברי הרמב"ם בהל' ממרים ב:ט שמפרש שם הרמב"ם הא דתקנות דרבנן אינן בכלל בל תוסיף והאריך הרמב"ם שם ג"כ לבאר טעמי הסייג, עיי"ש, ולא היה לו לומר אלא שכיון שאין החכמים טוענים שהוא איסור תורה אין בו משום בל תוסיף, ותו לא.

ושמעתי לבאר דהרמב"ם ס"ל דלא סגי להוציאו מידי בל תוסיף במה שאומרים דתקנה דרבנן הוא, אלא בעינן נמי שיהיה טעם לכל תקנה ע"פ התורה ואל"כ עוברים בכל תוסיף. ולפ"ז הוה א"ש הגמ' והרמב"ם, דמעיקרא חשבו דאיכא בל תוסיף במקרא מגילה משום שחשבו דאין טעם לתקן תקנה זו ע"פ התורה, אבל האיר הקב"ה עיניהם ומצאו טעם לתקנת קריאת המגילה ע"פ התורה, שהוא להודיע כי אמת מה שהבטיחנו בתורה וכו'. וכן בכל תקנה צריך להיות טעם לתקנתם ע"פ התורה מלבד הא שאינו טוען דהוא מה"ת.

אבל באמת נראה דהא דהוצרך הרמב"ם לכתוב טעמי התקנות, אין זה מצד בל תוסיף, אלא כיון שאין אומרים שהוא מה"ת אין שייך בל תוסיף, כדמשמע מדבריו, והא דהוצרך הרמב"ם לבאר טעם התקנה ולא הסתפק בזה שאין טוענים שהוא מה"ת אינו משום בל תוסיף אלא משום גדר מצות לא תסור, שאין בכח חכמים לחייב אלא דבר "שיסכימו עליו שהוא סוד התורה או לפי ענין מן הענינים שיהיה דעתם שהוא ישר וישבו חזוק לתורה" (לשון הרמב"ם בסה"מ מ"ע קע"ד), וכן מבואר בהל' ממרים (א:ב) וז"ל: אחד דברים שלמדו אותן מפי שמועה, והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדו אותן מפי דעתן באחת מן המידות שהתורה נדרשת בהן ונראה בעיניהם שהדין בדבר זה כך הוא, ואחד דברים שעשו אותן סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה, והם הגזירות והתקנות והמנהגות – בכל אחד ואחד משלושה דברים אלו, מצות עשה לשמוע להן, והעובר על כל אחת מהן, עובר בלא תעשה, עכ"ל. אבל דברים שאינן

משום סייג ואינם חזוק לתורה, אין חיוב לשמוע לדבריהם, ולא נאמרה מצות על פי התורה אשר יורוך ולא תסור, ולכן הוצרך הרמב"ם לבאר דבכל תקנה איכא טעם של חיזוק התורה. [וכוונת הרמב"ם לבאר דמאותו טעם שמצוות אלו אינם תוספת, דהיינו שאין טוענים להם מקור וחיוב בפני עצמן, אלא צריכים לומר שהם כלולים ב"לא תסור", א"כ הו"א שאפילו חיוב זה אין בהם, שהרי נראים הם כמצות העומדים בפנ"ע שאין להם מקום ב"לא תסור" כמש"נ, ולכן משמיענו הרמב"ם שגם כאן "הסכימו עליו שהוא סוד התורה", והוא בכלל לא [תסור].

ובביאור הירושלמי דשמונים וחמשה זקנים היו מצטערין על הדבר וכו' דמבואר שהיה כאן חשש בל תוסיף, הכי פירושו, שהיו סבורים שמרדכי ואסתר היו מבקשים לחדש דבר, כלומר ע"פ נבואה, משום שחשבו דא"א לתקן מקרא מגילה דרך תקנה או דרך הוראה, שהיו סבורים שאין זה בכלל לא תסור. ואם היו מחדשים מקרא מגילה ע"פ נבואה, הוי בכלל בל תוסיף כמש"כ הרמב"ם. ולא זזו משם נושאים ונותנים עד שהאיר הקב"ה עיניהם וכו', והבינו שמרדכי ואסתר לא רצו להוסיף ע"פ נבואה אלא דרך תקנה, ושייך בזה מצות לא תסור, שהוא כדי להודיע לדורות הבאים כי אמת מה שהבטיחנו בתורה וכו'. (ולפי דברינו א"ש שהרמב"ם כאן כתב בל תוסיף בנביא ולא בב"ד כמו שכתב בהל' ממרים ב:ט, ואכמ"ל.)

והא דאמרין (בגמ' מגילה יד.) מ"ח נביאים וז' נביאות לא הוסיפו חוץ ממקרא מגילה, ומבואר שבאמת הוסיפו, אין הוספה זו ענין של בל תוסיף שהרי אין כאן נביא המחדש דבר, כמש"כ הרמב"ם, אלא כוונת הגמ' היא שבתקנה זו הנביאים הצטרפו לב"ד, "שהנביאים עם בית דין תיקנו וציוו לקרות המגילה בעונתה", וכ"כ בהל' מגילה "והדברים ידועים שהיא תקנת נביאים" והצטרפות הנביאים עם ב"ד היא הרבותא של מקרא מגילה (דלא מצינו ברמב"ם תקנה אחרת שנקראת "תקנת נביאים", וכבר עמד ע"ז בס' דברי ירמיהו ריש הל' מגילה, וע"ע בספר הררי קדם ח"א סי' רי"ד אות ב').¹

¹ עי' הל' תפילה יב:א, הל' שבת ל:א, הל' תעניות ה:ד, הל' חנוכה ג:ו, ודו"ק. ועי' בסה"מ שרש א': "וכבר התבאר שכל מה שתקנו הנביאים ע"ה שעמדו אחר משה רבנו הוא גם כן מדרבנן. ובבאור אמרו (שבת יד: עירובין כא:): בשעה שתקן שלמה עירובין וידיים יצתה בת קול ואמרה חכם בני ושמת לבי וכו'. ובארו במקומות אחרים שעירובין דרבנן ייקרא וידיים מדברי סופרים, הנה כבר התבאר לך שכל מה שתקנו אחר משה נקרא דרבנן. ואמנם בארתי

ב. תקנת ב"ד עם נביא או תקנה ע"י נבואה

והנה בהא דס"ל להרמב"ם דמקרא מגילה היא תקנת "בית דין עם נביא", פליג הרמב"ן וס"ל דמקרא מגילה באמת נתקנה ע"י נבואה, ע"י פירושו דברים יג:ד "ונראה שאם יתנבא בשם ה' לצוות מצוה שיחדש, כגון שהיה במקרא מגלה, שאינו חייב מיתה, אלא שאין לנו לשמוע אליו, דכתיב אלה המצות" וכו'. מבואר לא רק דהו"א שרצו להוסיף ע"פ נביא אלא שבאמת הוסיפו מקרא מגילה ע"פ נביא, ודלא כהרמב"ם. וא"כ לפי הרמב"ן, ה"הוספה" של מקרא מגילה במגילה יד. הוא כפשוטו, הוספה ע"י נבואה, ואי לאו שמצאו סמך למקרא מגילה מה"ת היו עוברים בבל תוסיף. אבל לפי הרמב"ם הגמ' מגילה יד. לא מיירי בהוספה ע"י נבואה אלא מיירי בהוספת ב"ד עם נביא, וא"כ בלאו האי סמך נמי לא הוי בל תוסיף, כמש"נ.

ונראה דאזלו הרמב"ם והרמב"ן לטעמייהו, דהנה הרמב"ם (סה"מ שרש א') השיג על הבה"ג שמנה מצות דרבנן בכלל תרי"ג מצות שנאמרו למשה, וז"ל: "והשתכל ממי שישמע לשונם נאמרו לו למשה בסיני וכו' וימנה נר חנוכה שקבעוהו חכמים בבית שני וכן מקרא מגלה. אמנם היות משה נאמר לו בסיני שיצונו כי כשיהיה באחרית ממלכתנו ויקרה לנו עם היונים כך וכך יתחייב לנו שנדליק נר חנוכה, הנה איני רואה שאחד ידמה זה או שיעלהו במחשבתו". הרמב"ם ס"ל דא"א שנייחס תקנה מאוחרת (כגון מקרא מגילה) לתורת משה, וכל שכן שלא נתיר איסור בל תוסיף מפני דרשה שמרמות לתקנה מאוחרת זו.

לך זה כדי שלא תחשוב שמקרא מגלה בעבור שהוא תקון נביאים ייקרא דאורייתא, שערובין דרבנן אע"פ שהוא תקון שלמה בן דוד ובית דינו". משמע דתקנת שלמה ובית דינו היא תקנת נביא כמו מקרא מגילה, וא"כ צ"ע מ"ש מקרא מגילה, אולם עי' מו"נ ח"ב פרק מ"ה "וממה שצריך שנעורר עליו שדוד ושלמה ודניאל הם מזה הכת [של בעלי רוח הקדש], ואינם מכת ישעיהו וירמיהו ונתן הנביא ואחיה השילוני וחבריהם". ועי' בשמונה פרקים פרק ז': "שהרי שלמה נביא, כעדות הכתוב: (מלכים א' ג:ה) בגבעון נראה ה'". [ונר' שחזר הר"מ בזה בין פיהמ"ש וסה"מ למשנה תורה ומו"נ]. וע"ע ר"ח מגילה יד. והג' חשק שלמה שם. ויש להעיר שבהקדמה למשנה תורה כתב ב' דוגמאות שאינם תוספת: "שהרי לא אמרו שהקב"ה צוה לעשות ערוב או לקרות המגלה בעונתה", אבל המשיך שם במקרא מגילה דוקא: "אלא כך אנו אומרים, שהנביאים עם בית דין תקנו וצוו לקרות המגלה בעונתה", ודו"ק.

אולם עיין השגות הרמב"ן לסה"מ שם: "והתימה שתמה הרב מן תורה צוה לנו משה שירמוז למגלה ונר חנוכה בגימטריא [של תרי"ג] איננו גדול. שכבר דרשו (מגילה ז.) כתוב זאת זכרון בספר כתוב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, זכרון מה שכתוב בנביאים, בספר מה שכתוב במגלה. כי התורה תצוה ותפרש ותודיע ותרמוז" וכו'. הרי שמקרא מגילה אכן מרומז הוא בתורת משה, וכמו שאפשר למנותה במנין תרי"ג ע"י רמז זו, ה"ה שאפשר לתקנה אע"פ שבלי הרמז היה אסור לתקנה, ולכן הרמב"ן יכול לפרש שמקרא מגילה נתקנה ע"י נבואה, אע"ג דבלא הרמז שמצאו היה בכלל בל תוסיף.²

והנה לפי הרמב"ם, מקרא מגילה אין בו היתר מיוחד, וכמש"כ במנין המצות הנ"ל, "ועל דרך זו היא כל מצוה ומצוה שהיא מדברי סופרים", ואין חילוק בין ההיתר של הוספת מקרא מגילה לשאר תקנות דרבנן. ועי' בסה"מ שרש א' שהשיג הרמב"ם על הבה"ג שמנה מצות דרבנן בכלל תרי"ג: "והיה לשון התלמוד אצל אלו מחובר בלעגי שפה ובלשון אחרת, ולולי זה לא מנו מקרא מגלה והדומה לו עם המצות שנאמרו לו למשה בסיני. ולשון גמר שבועות (לט.) אין לי אלא מצות שנצטוו על הר סיני מצות שעתידין להתחדש כגון מקרא מגלה מניין תלמוד לומר קיימו וקבלו, קיימו מה שקבלו כבר, והוא שיאימנו בכל מצוה שתקנו הנביאים והחכמים אחר כן", הרי שלרמב"ם מקרא מגילה הוא דוגמה מובהקת של מצוה דרבנן (אלא שהוא תקנת נביאים עם ב"ד) ואין בתקנתה היתר יוצא מן הכלל אלא מלמד על הכלל כולו.

ג. ביאור שיטת רש"י והמהרש"א

והנה עי' ברש"י מגילה שם ד"ה חוץ ממקרא מגילה שכתב וז"ל "ואם תאמר נר חנוכה, כבר פסקו הנביאים, אבל בימי מרדכי היו חגי זכריה ומלאכי".

² באמת כבר הוכיחו האחרונים שמקרא מגילה לא נתקנה באופן בלעדי ע"י נבואה: עי' הג' אמרי ברוך על הט"א מגילה ה: שהביא ד' הגמ' מכות כג: שלשה דברים עשו ב"ד של מטה וכו', וא' מהם מקרא מגילה, הרי תקנוהו ב"ד של מטה. וכן מבואר במגילה ז. שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות, הרי שהחכמים הם הקובעים. (ועי' בדינא דחיי על הסמ"ג הל' מגילה שנתקשה בזה טובא.) עוד הוכיחו מריש מגילה "מכדי כולהו אנשי כנה"ג תקנינהו וכו' ואין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבריו" וכו' דמבואר שמקרא מגילה הוא תקנת ב"ד. וצ"ל (כעין מש"כ בס' זכרון שמואל ס"ו כ') שאסתר צוותה לחכמים שיקבעוה, והוה גופא בכלל אין נביא רשאי לחדש דבר. ומ"מ נ"ל כדברינו דפליגי הרמב"ם והרמב"ן, כמש"נ.

ובפשוטו נראה כוונת רש"י דאחר שפסקו נביאים, אין בעיה של הוספה. אבל ע"י במהרש"א בח"א שם שכתב בזה"ל: פרש"י וא"ת נר חנוכה כבר פסקו הנביאים כו' לא בעי למימר כיון שפסקו הנביאים היה להם רשות להוסיף נר חנוכה, דאין סברא שיהא לחכמים כח יותר מהנביאים, אלא דבנר חנוכה נמי מצאו חכמים בשום דרשה רמז בתורה כדאיתא במדרשות, אלא דה"ק דאף המ"ח נביאים לא הותירו אלא מקרא מגילה". והמשיך המהרש"א לבאר "והא דלא תקשי הא דתקון שלמה ערובין ונט"י דאין זה מקרי הותר על מה שכתוב בתורה דערובין אינו רק גדר להוצאת שבת מרה"י לר"ה ונט"י משום סרך תרומה משא"כ מקרא מגילה ונר חנוכה שהם מצות בפני עצמם". מבואר דעת המהרש"א דבכל מצוה חדשה דרבנן שייך בל תוסיף אי לאו שמצאו על זה שום דרשה. וכדברי המהרש"א בדעת רש"י מבואר לכאורה בר"ן (על הרי"ף ד"ה ולא פחתו) וז"ל, "וכי תימא והא איכא נר חנוכה איכא למימר באותו זמן כבר נפסקו הנביאים ובנביאים בלחוד הוא דאמרינן שלא הותירו מעולם מצוה בפני עצמה לגמרי אלא זו, וכו' שאע"פ [נר' דצ"ל 'ואע"פ'] שיש כמה תקנות ואיסורין דרבנן התם הנהו סייג לתורה למצוה או גדר לעבירה ואיכא אסמכתא דאורייתא דכתיב ושמרתם את משמרת עשו משמרת למשמרת". וכשיטה זו נראה ג"כ מדברי הריטב"א, ע"י דבריו במכות (כג:): ובמגילה (יד.). [וע"י בהשגות הרמב"ן לסה"מ שרש א' (מוסד הרב קוק עמ' יח-יט) שחילק כע"ז בין מצות דרבנן שמיוסדים אדאורייתא למצות דרבנן שעומדין בפנ"ע, לענין להסמיכו ללא תסור, ושם עמ' כח לענין איזו מצות דרבנן מנה הבה"ג, עיי"ש].³

³ וראיתי מי שהביא עוד תנא דמסייע ליה למהרש"א ממש"כ המבי"ט בקרית ספר הל' חנוכה, וז"ל: הלכות מגלה וחנוכה הם שתי מצות מדברי סופרים ואנו חייבים לקיימם מדכתיב לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל וכו' ודרשו ז"ל מן התורה מקרא מגלה מפסוק כתוב זאת זכרון ואמרו בספר מה שכתוב במגלה וכו' ונרות חנוכה גם כן יש להן רמז בתורה בפרשת בהעלותך כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי חלשה דעתו של אהרן אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישאל ע"י בניך נסים ותשועה וחנוכה שהיא קרויה על שמם והוא חנוכה בני חשמונאי, עכ"ל. אולם אין ראייה מדבריו דס"ל שצריכים דרשות אלו משום בל תוסיף, ואדרבה משמע קצת שהוא משום לא תסור, כעין מש"כ לשיטת הרמב"ם. וע"ע מש"כ הקרי"ס בהקדמתו סוף פרק ה', בדעת הרמב"ן.

עוד הביאו דברי הגר"ח בנפש החיים (שער א' פרק כ"ב) שמבואר כדברי המהרש"א, וז"ל: שהרי אסתר שהיתה אחת משבע נביאות (מגילה י"ד א') עכ"ז כששלחה לחכמים כתבוני

אולם מרש"י עצמו נראה לומר כמש"כ, דאין בעיה של הוספה אלא בנביאים (ועי' ברש"ש). ובביאור מחלוקת רש"י עם הר"ן ומהרש"א נראה פשוט שנחלקו בביאור הך דרשה ד"אלה המצות" דילפינן שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה (מובא בירושלמי). לפי רש"י, יש לפרש שנתחדשה כאן איסור לנביאים לחדש דברים, אבל לחכמים לא נאסרה החידוש, ולכן אין הגמ' שואלת "מאי דרוש" בנוגע לתקנת נר חנוכה. אולם הר"ן והמהרש"א סוברים כמו הרמב"ן שהבאנו לעיל שאין כאן דין חדש של נביא המחדש, אלא הרחבה של איסור בל תוסיף, שלא רק מוסיף מצוה מעצמו נכלל בבל תוסיף, אלא אפילו נביא אינו רשאי להוסיף, וא"כ כמו שנוהג בל תוסיף בנביאים נוהג ג"כ בחכמים.

וז"ל הרמב"ן שם (דברים ד:ב): לא תוסיפו – כגון חמש פרשיות בתפילין חמשה מינין בלולב חמש ציציות, וכן לא תגרעו, לשון רש"י. וכך אמרו בספרי (ראה) מנין שלא תוסיף על הלולב ועל הציצית ת"ל לא תוסיפו, ומנין שאין פוחתים מהן ת"ל לא תגרעו. ולפי דעתי אפילו ברא לעשות מצוה בפני עצמה כגון שעשה חג בחדש שבדא מלבו כירבעם (מ"א יב:לג), עובר בלאו. וכך אמרו (מגילה יד.) לענין מקרא מגלה, מאה ושמונים נביאים עמדו להם לישראל ולא פחתו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגילה מאי דרוש וכו', עכ"ל הרמב"ן. הרי שהרמב"ן הביא ראייה לחידושו דאיכא בל תוסיף במוסיף מצוה חדשה מסוגיין, והוא מפרש דסוגיין מייירי באיסור בל תוסיף, אבל רש"י נראה דאינו סובר כן אלא דבל תוסיף הוא דוקא במוסיף במצות גופן [וכמו שכתב בפירושו עה"ת כגון ה' פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וכו'] והא דלא רצו להוסיף מקרא מגילה אין זה משום בל תוסיף אלא משום דין אחר דאין נביא רשאי לחדש דבר, אבל בנר חנוכה כיון שפסקו נביאים אין איסור בזה. וכ"כ להדיא בעל העיקרים (במאמר ג' פרק י"ד) דמוסיף מצוה חדשה אינו עובר בבל תוסיף ע"ש (וכ"כ המהר"ל בתחילת באר הגולה).⁴

לדורות השיבו הלא כתבתי לך שלשים עד שמצאו לה אח"כ סמך מן המקרא (שם ד' א') וכן נ"ח ודאי שמצאו להם ג"כ סמך מהמקרא ועיין במדרש שהביאו הרמב"ן ז"ל בפ' בעלתך משם ר' נסים גאון, עכ"ל. עיי"ש, וע"ע בהקדמתו לביאור הגר"א על הזהרה.

4 וז"ל העיקרים (שם):

ודעת הרמב"ם ז"ל שלא תשתנה לעולם לא כולה ולא מקצתה, על כן שם אחד מן העיקרים שלא תנוסח התורה ולא תשתנה, וכו', וסמך הרב העיקר

[ובעיקר קושית מהרש"א "דאין סברא שיהיה לחכמים כח יותר מהנביאים", עי' בשיר השירים רבה (עה"פ כי טובים דודין מיינ): רבי חנינא בריה דרבי אדא בשם רבי תנחום בר אחא אמר: וחמורים [דברי סופרים] מדברי תורה ונבואה. כתיב (מיכה ב) אל תטיפו יטיפון, משל למלך ששלח פלמנטרין שלו למדינה, על אחד מהן כתב אם מראה לכם חותמי וסימנטרין שלי האמינו לו ואם לאו אל תאמינו לו, ועל אחד מהם כתב אפי' אינו מראה לכם חותמי וסימנטרין שלי האמינו לו, כך בדברי נבואה כתיב (דברים יג) כי יקום בקרבך נביא, בדברי סופרים כתיב (שם דברים יז) על פי התורה אשר יורוך, אשר תורך התורה אין כתיב כאן אלא אשר יורוך, ועל המשפט אשר תאמר אין כתיב כאן אלא אשר יאמרו לך. מבואר דחכם עדיף מנביא בענין זה שיכול לצוות על דבר שאינו כתוב בתורה, והיינו כדברינו שהחכם רשאי לחדש אבל אין הנביא רשאי לחדש.]

ד. שיטת הרמב"ן

הנה עד השתא הבאנו שיטת הרמב"ם דלא שנא מקרא מגילה משאר תקנות דרבנן ובכולהו ליכא בל תוסיף והבאנו שיטת המהרש"א דלא שנא מקרא מגילה משאר מצות חדשות דרבנן דבכולהו שייך בל תוסיף וכתבנו בשיטת רש"י דאין שייך בל תוסיף לסוגיין כלל. אבל בדיוק לשון הרמב"ן בהשגותיו

הזה אל מה שנזכר בתורה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו (דברים י"ג א'), וביאר הטעם בספר המורה לפי שהדבר השווה והשלם אי אפשר להוסיף עליו ולא לגרוע ממנו שלא יפסד השווי והשלמות ההוא, ולפי שהיתה התורה תמימה כמו שהעיד עליה הכתוב באמרו תורת ה' תמימה (תהלים י"ט ה'), אי אפשר שתשתנה בשום זמן, זהו תורף דבריו בזה הענין במקומות רבים. ודבריו בזה צריכין עיון גדול מהיכן יצא לו לרבינו ז"ל השורש הזה, כי אף על פי שהשורש הזה יקר הערך מאד, אם קבלה היא נקבל אותה בסבר פנים יפות ואם לדין יש תשובה, כי מה שנאמר בתורה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, לא בא להזהיר על כלל מצות התורה אלא על תכונת עשייתן בלבד, ובא להזהיר שלא נבדה מלבנו ולא נלמוד מעובדי עבודה זרה לעשות תוספת או גרעון בתואר עשית המצוה בהיותנו חושבים שזה הגדלה לשם יתברך. וענין הפסוקים מוכיח שעל כך נאמר ... ורש"י ז"ל כתב בפרשת ואתחנן על לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם, כגון חמש טוטפות בתפילין, וכן לא תגרע ממנו, ואם כן אין מכאן ראיה למה שכתב הרמב"ם ז"ל, וכו'.

לסה"מ שרש ב', למדים פירוש חדש בכל הך סוגיא, שהוא משום כל תוסיף ומ"מ שאני מקרא מגילה משאר מצות, וז"ל:

אבל מה שכתוב בנבואה בדרך הצוואות, כגון שמזהירין על עשה ומתירין על ל"ת דבר תורה הוא. והענין הזה מפני שהוזהרנו בתורה "אלה המצות: מלמד שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה" (שבת קד.) ידענו כי הבא בנבואה דבר תורה הוא: או שהוא פירוש לפסוק שלתורה, או שהוא בידם הלכה למשה מסיני כמו שאמרו בגמר תענית (יז): "הא עד דאתא יחזקאל מאן אמרה? אלא גמרא גמרינה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא" ... וכבר אמרו (מגלה יד.) "ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות עמדו להם לישראל לא פיתחו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגלה מאי דרוש א"ר חייא בר אבין משום ר' יהושע בן קרחה קל וחומר ומה מעבודות לחירות אמרו שירה ממות לחיים לא כל שכן". למדו אותנו בזה כי כל התקנות והגזירות אינן תוספת אבל הן גדר וסייג לתורה אבל מקרא מגלה היא תוספת, לפי שנכתבה [ב] (כ) תורה, והוקבעה חובה לדורות, אלא שסמכו על חיובה בקל וחומר הזה ועל כתיבתה מן הרמז שמצאו כתוב זאת זכרון בספר.

למדנו מדברי הרמב"ן כמה חידושים:

חדא, דבהוספת "מקרא מגילה" אית ביה משום תרתי, חדא מה "שנכתבה באותורה" ועוד ש"הוקבעה חובה לדורות" (דהיינו חיוב קריאת המגילה) ובעינן על זה שתי ילפותות נפרדות. ונראה שהרמב"ן למד חידוש זה מסתירת הבבלי והירושלמי שהבאנו לעיל, שבבבלי למדו היתר מקרא מגילה מן הק"ו מה מעבודות לחירות וכו' ובירושלמי למדוהו מן הפסוק כתוב זאת וכו', וס"ל להרמב"ן דלא פליגי, דחדא מיירי בכתיבת המגילה וחדא מיירי בקביעת חיובה לדורות. וכך יש לפרש הגמ' במגילה (ז). "אמר רב שמואל בר יהודה: שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות שלחו לה קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות שלחה להם כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי מדי ופרס. רב ורב חנינא ורבי יוחנן ורב חביבא מתנו. בכליה סדר מועד כל כי האי זוגא חלופי רבי יוחנן ומעייל רבי יונתן: שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני לדורות שלחו לה (משלי כב) הלא כתבתי לך שלישים שלישים

ולא רבעים עד שמצאו לו מקרא כתוב בתורה (שמות י"ז) כתב זאת זכרון בספר כתב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, זכרון מה שכתוב בנביאים, בספר מה שכתוב במגילה. חזינן שביקשה אסתר שיקבעוה ושיכתבוה, ועל זה בעינן שתי ילפותות. נוכח עמד בזה המהר"ץ חיות (מאמר בל תוסיף) שהביא לשון הרמב"ן וכתב עליו: "ראינו דעתו דהך דכתבוני לדורות אשר שלחה אסתר מיירי מכתיבת המגילה בין כתבי קודש והך ק"ו מה מעבדות לחירות מיירי מקריאת מגילה".⁵

ועוד חזינן מדברי הרמב"ן שצריכים להנך דרשות, ובלא"ה לא היו יכולים לתקן – וזהו דלא כדברי הרמב"ם שאין מקרא מגילה שונה ביסודו משאר תקנות דרבנן, דבכולהו ליכא בל תוסיף, ודלא כדברי המפרשים (המהרש"א ועוד) דלא שנא מקרא מגילה שגם במצות דרבנן אחרים כמו נר חנוכה שייך בל תוסיף וצריכים לדרשה, אלא ס"ל להרמב"ן דתקנת מקרא מגילה יש בה מה שאין בשאר תקנות, ולכן דוקא במקרא מגילה התלבטו בתקנתה. והמדייק בלשון הרמב"ן יראה דשאני מקרא מגילה – בכתיבתה, משום שנכתבה "כתורה"⁶, ובחיובה, משום שהוקבעה חובה "לדורות" ולא דמי לשאר תקנות של סופרים. וצ"ע בתרוייהו, א', מאי שנא חיוב קריאת מגילה משאר חיובי דרבנן שג"כ עומדים לדורות, וב', מ"ש כתיבת המגילה מכתיבת שאר כתבי הקדש, והיכן מצינו איסור בהוספת ספר על כתבי הקודש.

⁵ ועי' היטב ברמב"ן ריש מכילתין: "אחר זמן לאחר שהאיר הקב"ה עיניהם ומצאו סמך מן התורה, עמד מרדכי ובית דינו וראו דבריהם של פרוזים שראוי הנס הזה לעשות לו זכר לדורות וקבעו אותו על כל ישראל וכו' וזהו שכתוב ויכתוב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים לקיים עליהם להיות עושים את יום י"ד ואת יום ט"ו וכו' וקבלו ישראל עליהם הדבר, זהו שכתוב וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם". ועי' בכלי חמדה פ' בחקתי (אות ד') שהביא קושית הר"ן על הרמב"ן ות"י התשב"ץ (ח"ג סי' רצ"ז). ועי' במשפט החרם להרמב"ן לענין קבלת רבים דמהני לדורות שכ' "וכן במגילה", ובמש"כ ע"ז הגר"א גורביץ ב"שורון" (שנת תש"ס, עמ' שכ-שכא) "נר" דהכוונה להא דקיימו וקבלו עליהם ועל זרעם לעשות את ימי הפורים ודו"ק בכ"ז.

⁶ בגמ' "עוז והדר" הביאו גירסת כת"י דשלחה להם אסתר לחכמים כתבוני "בספר", וא"ש דברי הרמב"ן שבחובת קריאת מגילה ביקשה אסתר כתבוני "לדורות" ועל זה נצטערו, ובכתיבת המגילה ביקשה "כתבוני בספר" ופי' הרמב"ן דהיינו "שנכתבה כבתורה".

והנה לגבי חיוב מקרא מגילה, עי' בכלי חמדה (פ' דברים עמ' 11) שהקשה על הרמב"ן וז"ל: "ולכאור' קשה טובא אמאי לא נתקשו כלל על חנוכה וקבעו ח' ימים להודות ולהלל ולא חששו לבל תוסיף. אמנם להנ"ל י"ל דהכא חששו עיקר לבל תוסיף מצד דבקשו מרדכי ואסתר להיות קבועים לדורות עולם ולא יתבטל בשום פנים, לזאת רצו שיהי' כשל תורה ממש ולכן חששו לבל תוסיף משא"כ בנס חנוכה ה"ה ככל תקנ"ח דל"ש בהו בל תוסיף", ע"ש. ונראה דזו היתה בקשת אסתר (במגילה ז.). "קבעוני לדורות", לדורות ממש ולא כשאר תקנות.⁷

⁷ עי' בשו"ת קול מבשר להג"ר משולם ראטה (ח"א סי' כ"א אות ב') שכתב לבאר דברי הרמב"ן באופן אחר וז"ל:

"ומ"ש עוד הרמב"ן בטעם שחשבו מצות מגילה לתוספת לפי שהוקבעה חובה לדורות, לכאורה אינו מובן שהרי כל התקנות והגזירות שאינן תוספת (כמ"ש הרמב"ן שם קודם לזה) ג"כ הוקבעו חובה לדורות, אבל באמת מה עמקו מחשבותיו של רבינו הרמב"ן ודבריו עשירים במקום אחר שכתב בפירושו עה"ת פ' ואתחנן בפסוק לא תוסיפו (דברים ד' ב') וז"ל ולפי דעתי אפילו בדא לעשות מצוה בפני עצמה כגון שעשה חג בחודש שבדא מלבו כירבעם עובר בלאו, וכך אמרו לענין מקרא מגילה מ"ח נביאים עמדו לישראל ולא פיתחו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה מאי דרוש וכו', ובירושלמי פ"ה זקנים ומהם כמה נביאים היו מצטערים על הדבר אמרו כתוב אלה המצות אשר צוה ה' את משה אלו המצות שנצטוו מפי משה כך אמר לנו משה ואין נביא אחר עתיד לחדש דבר ומרדכי ואסתר רוצים לחדש לנו דבר לא זוו משם נושאין ונותנין בדבר עד שהאיר הקב"ה עיניהם וכו', הרי שהיתה המצוה הזו אסורה להם א"כ הוא בכלל לא תוסיף עליו, אלא שלא למדנו למוסיף ע"פ נביא אלא מן הכתוב שאמר אלה המצות אין נביא רשאי לחדש בו דבר מעתה, עכ"ל. והיינו לפי שמרדכי ואסתר נביאים היו, אך הרי בנביא מצוה לשמוע לו אפילו לעבור על דברי תורה אם הוא רק לפי שעה כמבואר ביבמות (צ:), לפיכך הוצרך הרמב"ן הנ"ל (בסוף השורש השני) לומר בטעם שחשבו מצות מגילה לתוספת לפי שהוקבעה חובה לדורות."

והנה לפי דברי הגאון הנ"ל, מקרא מגילה שאני משאר תקנות לפי שנתקנה ע"פ נבואה לדעת הרמב"ן ולכן לא היו יכולים לתקן אלא "לפי שעה", וצ"ע ממה שנתבאר לעיל (הערה 2) שגם לפי הרמב"ן מקור חיוב מקרא מגילה הוא תקנת חכמים רק שאסתר צוותה לחכמים שיקבעוה, וא"כ אין זה צווי נביא לדורות. וע"ע בספר ישמח אב קונטרס בענייני נבואה (סי' ק"ג ענף ד' ס"ק ז'-ט').

ה. הוספת כתיבת המגילה

והנה הא דמבואר ברמב"ן שיש חידוש בהוספה של כתיבת המגילה, יש להעיר שמצינו כעין זה בעוד ראשונים. עיין בספר כללי המצות לרבינו יוסף ג'קטליא (מחבר ספר שערי אורה), שכתב וז"ל (ערך חכמים):

ויש הפרש בין אלו התקנות לאותם שעשו מצד הגדרים והסייגים כגון עירובין וידים ושניות ומיני טהרות ושאר כמה ענינים שביארנו למעלה, אבל ט' באב ומקרא מגילה ונר חנוכה אינם משום גדרים וסייגים אבל הם לפי ענינים שנתחדשו והוצרכו החכמים לעשות להם זכר ותקנו להם ענינים לזכור תמיד חסדי השם ורחמיו עמנו ועשו להם קביעות, ואלו נקראות "מצות מדרבנן", ואלו וכיוצא בהם אין בהם משום בל תוסיף והטעם לפי שלא קבעו אותם חכמים בכתובים כמצות שבתורת משה אבל קבעו להם זכר על פי הענינים שנתחדשו כגון נר חנוכה ותשעה באב.

וא"ת והרי מקרא מגילה קבעו לה בכתובים? דע כי מקרא מגילה מסיני בא. וכבר פרסמו זה חכמים במקומות בתלמוד, דגרסינן במגילה פ"ק (מגילה יד א) ת"ר ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל לא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגילה וכו'. וא"ת הרי הוסיפו, דע שמקרא מגילה גם היא מסיני הראה אותה למשה, דגרסינן במגילה פרק הקורא (מגילה יט ב) מאי דכתיב ועליהם ככל הדברים, מלמד שהראה הקב"ה למשה בסיני דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ומה שסופרים עתידים לחדש, ומאי נינהו, מקרא מגילה, נולא עוד אלא שבכלל השבועה שהשביע להם משה לישראל נכללת מקרא מגילה דגרסינן בפרק שבועת הדיינין (שבועות לט). כשהשביע משה את ישראל אמר להם דעו שלא לדעתכם אני משביע אתכם וכו', אין לי אלא מצות שקבלו עליהם מסיני מצות העתידות להתחדש כגון מקרא מגילה מנין, ת"ל קיימו וקבלו היהודים עליהם, קיימו עליהם מה שקבלו כבר. הרי לך מבואר כי מה שהוצרכו חכמים לומר שלא פחתו ולא

הוסיפו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגלה, ולא אמרו כך על נר חנוכה וט' באב, לפי שלא נקבע בכתובים אלא מקרא מגלה, והרי לך כל זה מבואר. (וע"ע במשיב צדק לר' צדוק הכהן אות מ"א ובס' אפיקי מים ענייני פורים סי' ד' שג"כ נקטו דמקרא מגילה שאני משום שנקבע חיובו בכתובים.)

ולפי דברי ר"י ג'קטליא, החידוש במקרא מגילה הוא שנקבע מצותו בכתובים, (ואולי יש להעמיס כן בל' הרמב"ן דמקרא מגילה נכתבה, היינו שחיוב מקרא מגילה נכתבה. ולפ"ז מש"כ הרמב"ן "לפי שנכתבה בתורה" הכוונה הוא שנכתבה המצוה בכתבי הקודש, ותיבת "בתורה" צ"ל בב' ולא בכ'.)
 וחדש עוד דאי לאו דמסיני הראהו הקב"ה למשה לא היו רשאים להוסיפו.⁸

והנראה לומר בדעת הרמב"ן (דמגילה היא תוספת לפי שנכתבה בתורה) דשאני כתיבת המגילה מכתבת שאר כתבי הקודש, והסבר הדבר י"ל ע"פ מה שחקרו במעמדם של נביאים וכתובים, עי' בספר רביד הזהב (הקדמת הכללים אות א') שכ' "הנביאים וכתובים נחלקו בהם המורים, יש מהם אומרים

⁸ וכן מצינו כע"ז דהחידוש של הוספת מקרא מגילה נוגע לכתבת המגילה בעוד ראשונים: עי' בפסקי הרי"ד מגילה (יד.) שכתב, וז"ל: ת"ר מ"ח נביאים וז' נביאות שעמדו לישראל לא פחתו ולא הותירו על התורה אפי' אות אחת חוץ ממקרא מגילה, פי' לא הוסיפו תורה לישראל שיהו קורין בה, אבל הרבה דברים הוסיפו לאסור, כדאמ' שלמה תיקן עירובין וידיים ושניות לעריות, ומקרא מגילה נראה שהוסיפו על התורה, שקבעו עלי' חובה בקריאתה, כמו שחייבין לקרות את התורה שנאמר "והגית בו יומם ולילה", מאי דרוש אמר רחב"א א"ר יוחנן אמר ריב"ק מעבדות לחירות אמרו שירה, פי' אז ישיר משה והוקבעה בתורה לקרותה, ממות לחיים לא כ"ש. (ועי' בס' אמרי חן ענייני הלל ומגילה עמ' קכ"ד-קכ"ה.) ובספר הבתים מצות ל"ת שיי"ד (עמ' תמ"ד) וז"ל: וצריך שנבאר עתה מאמר רבותינו, מ"ח נביאים עמדו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממגלת אסתר, ומאי דרוש מעבדות לחרות אמרו שירה ממות לחיים לא כ"ש. וזה שלא תחשוב שיהא מגילת אסתר תוספת על דברי תורה, כי כבר אמרנו שלא יוכלו להוסיף ולגרוע אלא לפי שעה, אמנם הכוונה בו שלא גזרו דבר ולא תקנו דבר שיכתב שנראה כתוספת על דברי תורה רק מגילת אסתר, ובארו שאין זה תוספת אלא באור אחד מד"ת, והוא אמרם מאי דרוש. כי כאשר ראו מצות והגדת לבנך שהיא מצוה להגידי לבנים מה שעשה ה' לנו כדי להודעם אמתת ההשגחה שהיא יסוד תורתנו, יכנס תחת מצוה זו גם כל נס שיעשה לנו ה', שנספר לבנינו ונכתבנו לספר לדורות ואין זה תוספת אך נכנס תחת והגדת לבנך (ועי' בס' אמרי חן הנ"ל, עמ' קס"ב).

שהם מתורה שבכתב, מדניתן ליכתב ככתוב שלהי פ' תשא, ויש אומרים שהם מתורה שבעל פה.⁹ [ונראה שתלוי בשאלה זו אי מקיים מצות תלמוד תורה כשקורא נו"כ בלא הבנה, והיינו ע"פ מה שחידש בשו"ע הרב (הל' ת"ת פ"ב סעיף י"ב) שמקיים מצות ת"ת בקריאת תושב"כ אף אם אינו יודע פירוש המילים. עי' בספר אמת ליעקב עה"ת במבוא ללימוד המקרא, שכתב הגר"י קמנצקי לחלק בין תורה לנביאים וכתובים, דדוקא בתורה איכא מצוה כשאינו מביין. אולם בספר מחזה עליון (עמ' קפט-קצ) הביא שהגר"מ זעמבא (בס' "אותיות פורחות") חולק וס"ל שגם בנו"כ איכא קיום ת"ת בלא הבנת המילים.]¹⁰

⁹ וברביד הזהב פרשת ואתחנן עה"פ ראה למדתי אתכם ביאר וז"ל, ודע דמשמעות הרמב"ם דנביאים וכתובים בכלל מקרא הן כמ"ש הב"ח ביו"ד סי' רמ"ו אבל לרש"י מתורה שבע"פ הן [כוונתו להא דאיתא בקידושין (ל) שחייב ללמד בנו "מקרא", ופרש"י ולא נביאים וכתובים, אבל הב"ח ושאר אחרונים כתבו לדעת הרמב"ם פ"א מהל' ת"ת ה"ז שגם נביאים וכתובים בכלל, וביאר דפליגי אי חשיבי נו"כ בכלל תושב"כ] ונראה דאין כאן מחלוקת דאמרינן שלהי פ"ב דסנהדרין וש"ד עד דלא אתי יחזקאל כו' אלא הילכתא גמירא לה ואתא יחזקאל ואסמכא אקרא א"כ דברי שניהם צדקו כלומר כיון שנכתבו הנביאים הוי קרא. [נראה כוונתו דתוכן דברי הנביאים הם מתושבע"פ, דעד דאתי יחזקאל לא נכתבה, אבל משנכתבה הוי תושב"כ אלא שמ"מ אינו חייב ללמדו לבנו לפי רש"י כיון דמעיקרא לא הוה תושב"כ, ודו"ק.]

¹⁰ והגר"י קמנצקי כתב באופן אחר, דנביאים וכתובים אין המילים עצמם מפי הקב"ה, כיון דאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, אלא תוכן הנבואה הוא מפי הקב"ה אבל כל נביא ונביא מנסח הנבואה בלשון שלו, ולכן אין בו מצות קריאה בלא הבנה. אולם יותר נראה קצת כמ"ש שתלוי אם נו"כ יש להם דין תושב"כ, דאע"פ שאין המילים עצמם מפי הקב"ה, אבל הרי על המילים כמו שנכתבו יש עליהם דין תורה, וא"כ יש לומר שמקיים מצוה בקריאתם.

והנה, עיקר חידושו של השו"ע הרב אינו מוסכם: עי' בטורי אבן ר"ה (כח:): שמפרש הגמ' (בברכות יג.) "מאי אם כוון לבו, לקרות. לקרות, והא קא קרי!" וז"ל: "דקס"ד דהיה קורא בתורה היינו כדרך קריא' ולימוד שמגמתו להבין מה שהוא קורא דאל"כ טורח זה למה", ומבואר דס"ל שלא כדברי שו"ע הרב, שאין תכלית לקריאתו אם אינו מביין המילים. וכן נקט הצ"ח (ברכות יג.), ובנחלת דוד ברכות שם הביא פירוש זה בשם ספר אלפי מנשה, ובכולהו מבואר כנ"ל. ובספר "תורת חיים", חידושי הגר"ח מבריסק על התורה, מובא מכתב שכתב הגר"ח למלמד בענין לימוד פסוקים לתינוקות של בית רבן, וז"ל בתו"ד: באמת גם בזה עדיין הוא בכלל מי שלא קרא ויסוד הלימוד הוא שיבין וידע מתוך התורה את האמור בה ופשט הברור המתאים עם ההלכה וכו' וכמובן שכל לימוד בלא ידיעה והבנה אינו לימוד, עכ"ל. ובאמת, כן משמע מהמג"א סי' נ' שהביא בשו"ע הרב שם, שכתב המג"א לחלק בין תפלה

ולפ"ז יש לומר דס"ל להרמב"ן דשאר נ"כ דינם כדין תושבע"פ ואין כאן הוספה על התורה, אבל מגילת אסתר נכתבה כתורה דהיינו בתורת תורה שבכתב, ולכן היא הוספה על התורה.

ונראה עוד לבאר דברי הרמב"ן ע"פ דברי הרמב"ם הידועים (סוף הל' מגילה ע"פ הירושלמי) וז"ל כל ספרי הנביאים וכל הכתובים, עתידין ליבטל

שא"צ להבין פירוש המילים, "שאף שהוא אינו מבין הקב"ה יודע כוונתו ומבין, אבל אם אומר המשנה ואינו מבין אינו נקרא לימוד", ולפי סברא זו פשוט דתושב"כ הוא כמשנה (ונר' כוונת השו"ע הרב להביא ראייה מהמג"א שבתורה שבע"פ צריך להבין ותו לא).

אבל נראה להביא ראייה ליסודו של השו"ע הרב, וכן להבנתו של הגר"מ זעמבא, מדברי הר"מ במו"נ (ח"ג פרק נ"א), בהערה שכתב הרמב"ם "על אופן ההכשרה כדי שתשיג את התכלית הגדולה הזו" (של חיזוק הקשר בינינו להקב"ה), וז"ל: "וראשית מה שאתה צריך להרגיל את עצמך בו, הוא שתפנה מחשבתך מכל דבר בזמן שאתה קורא קריאת שמע ומתפלל, ואל תסתפק בכוונה בקריאת שמע בפסוק ראשון ובתפלה בברכה ראשונה". ומבואר כוונתו שאין להסתפק בכוונה הפחותה שבה יוצא חובתו של ק"ש ותפלה, דהיינו כוונת פסוק ראשון של ק"ש וכוונת ברכה ראשונה של תפלה. והמשיך הרמב"ם: "וכאשר יצלה בידך הדבר ויתחזק במשך שנים, הנהג עצמך אחרי כן שתהא כל זמן שקראת בתורה או שמעת אותה, לא תחדל בכל ישותך ובכל מחשבתך מלהתרכז בהבנת מה שאתה שומע או קורא". הרי משמע שבקריאת תורה ג"כ יש בה שתי דרגות, דרגה פחותה שיוצא חובתו, ודרגה גבוהה שמכוון להבין מה שהוא קורא. והמשיך הרמב"ם עוד: "וכאשר יעלה בידך זה במשך זמן, תרגיל את עצמך שתהא מחשבתך תמיד שלמה בכל מה שאתה קורא משאר דברי הנביאים, ואפילו בכל הברכות, תתכוון בו. להבין מה שאתה מבטא ולהתבונן בענייניו". ולפי דרכנו מבואר מזה שאף בקריאת נביאים, איכא מצות ת"ת אפילו כשאינו מכוון בקריאתו. (ולדברי הרביד הזהב שהבאנו בהערה לעיל, א"ש הרמב"ם לטעמיה דס"ל דנו"כ בכלל תושב"כ.) שו"ר ד' ר' בחיי בכד הקמח ערך תורה, "קריאת התורה מצוה גדולה היא אע"פ שלא יבין מה שקורא וכו', והוא שדרשו בפ"ק של ע"ז (דף יט.) לעולם ליגרס אינש אע"ג דלא ידע מאי קאמר וכו', [וע"ש במהרש"א ובענף יוסף בשם הגר"א] וקריאה זו קראוהו רז"ל 'מצות קריאה', עייש"ה, ובשל"ה (מס' שבועות פרק תורה אור אות קע"ח) הביא דבריו וכ' עליו "וגם לנביאים וכתובים תדבק הסגולה הזאת", ע"ש, ודו"ק.

[ואגב, מראשית דברי הרמב"ם במו"נ הנ"ל ראייה ברורה שלא כדברי הגר"ח (בפ"ד מהל' תפלה הט"ו) המפורסמים, דהא דסגי בכוונה בברכה ראשונה אינו אלא לענין כוונת פירוש המילים, אבל הכוונה "שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה" (כלשון הרמב"ם בהל' תפלה שם) צריך בכל התפלה, עכת"ד הגר"ח. אבל במורה נבוכים הנ"ל מייירי הרמב"ם להדיא בכוונה "שתפנה מחשבתך מכל דבר", שלפי הגר"ח אין לו שייכות לברכה ראשונה אלא לכל התפלה, ומדברי הרמב"ם מבואר שלענין ברכה ראשונה נאמרה כוונה זו, ובשאר ברכות אינו לעיכובא. ולא ראייתי מי שעמד בזה.]

לימות המשיח, חוץ ממגילת אסתר – הרי היא קיימת כחמישה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבעל פה שאינן בטילין לעולם. והשיג הראב"ד, א"א דבר הדיוטות הוא זה, כי לא יבטל ספר מכל הספרים שאין ספר שאין בו למוד, עכ"ל. וכתבו האחרונים¹¹ לבאר דעת הרמב"ם ע"פ הא דאיתא (תענית ט.) "מי איכא מידי דכתיבי בכתובי ולא רמזי באורייתא", וכיון שבימות המשיח "יהיו ישראל חכמים גדולים, ויודעים דברים הסתומים, וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם, שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", כמש"כ הרמב"ם סוף הלי' מלכים, לא יצטרכו עוד לספרי הנבואה שמתוך התורה עצמה ילמדו אותם לימודים. וכתבו עוד שלפי הרמב"ם הא דאיתא (מגילה יד.) "הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים מיוצאי מצרים אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה, ושלא הוצרכה לא נכתבה", זהו "תנאי בחלות דין תורה" של דברי נבואה, וממילא אם אין עוד צורך בנבואה לימות המשיח, שוב אין לה דין תורה, וכמש"כ רש"י בחולין (קלז.): תורת משה קרויה תורה, לפי שניתנה תורה לדורות, ושל נביאים לא קרי אלא קבלה, שקבלו מרוח הקודש כל נבואה ונבואה לפי צורך השעה והדור והמעשה. ועי' בספר משנת יעבץ (או"ח סי' ע"ח אות ד') שהמשיך לבאר, וז"ל:

אמנם מגילת אסתר קיימת לעולם כחמשה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבעל פה שאינן בטילין לעולם. ונראה שמגילת אסתר קרויה תורה ולכן הרי היא כתורה שניתנה לדורות. וזהו שאמרו במגילה (ז.) שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות כתבוני לדורות וכו' כלומר "לדורות" שתהא מגילת אסתר קרויה תורה שניתנה לדורות. והטעם הוא שמגילת אסתר קיימת לדורות דאיתא במגילה (יד.), ת"ר מ"ח נביאים וז' נביאות וכו' וכולן לא פחתו ולא הותירו על מש"כ בתורה חוץ ממקרא מגילה, הרי מקרא מגילה היא הוספה על מה שכתוב בתורה, וא"כ מקרא מגילה לא רמזי באורייתא ולכן היא קיימת כחמשה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבעל פה שהרי אם תיבטל לימות המשיח היא תיבטל לגמרי ולא ילמדו אותה מתוך התורה עצמה כשאר ספרי הנביאים והכתובים כנ"ל כיון שהיא הוספה על מה שכתוב בתורה ומאחר שמגילת אסתר ניתנה ליכתב בתורת תורה והרי היא כאמיתה של תורה משו"ה היא קיימת כחמשה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבעל פה שאינן בטילין לעולם. (וע"ע במשנת יעבץ שם סוף אות ד' ד"ה אולם הרמב"ם.)

¹¹ עי' במשנת יעבץ (מובא בהמשך) ובקונטרס חנוכה ומגילה, ועוד.

והיינו ששאר כל ספרי הנביאים, אין להם דין תורה בעצם אלא לפי הצורך והזמן, אבל מגילת אסתר שאני שהיא תורה בעצם, ולכן היא הוספה על התורה. ובה יש לבאר דברי הרמב"ן ד"מקרא מגילה היא הוספה לפי שנכתבה בתורה", שהמגילה נחשבת תורה ואינה כשאר נו"כ. (וע"ע מש"כ בספר "משאת המלך" על המועדים בביאור ד' הרמב"ן).¹²

ו. הלא כתבתי לך שלישים

והנה עי' בגמ' יומא (כט.). "מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הניסים... בניתן ליכתב קאמרין". וביאר ר' צדוק הכהן (בספרו "רסיסי לילה" אות נ"ו): "ועל כן נמשלו הכל ללילה עד אסתר שהיא סוף כל הניסים הניתנו לכתוב והיא כמו התחלה לתורה שבעל פה כי הוא המצוה הראשונה מדברי סופרים שנתחדשה למצוה קבועה לדורות על ידי סופרים ואנשי כנסת הגדולה. ועל כן איכא למאן דאמר דלא ניתנה לכתוב (מגילה ז). ושהוא באמת מכלל תורה שבעל פה ולמאן דאמר דניתנה לכתוב מכל מקום היא הסוף ממדריגת הכתב ולעולם סוף מדריגה העליונה הוא התחלה וכתר למדריגה שאחריה", עכ"ל.

ונראה לבאר עפ"ז הא דאיתא בגמ' (מגילה ז.) "שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני לדורות, שלחו לה (משלי כב) 'הלא כתבתי לך שלישים', שלישים ולא רבעים", ונראה ע"פ הסדר עולם לבאר פירוש חדש שלא כדברי הראשונים, עי' פי' רש"י והריטב"א. דהנה בסדר עולם (פרק ל') איתא: "עד כאן היו הנביאים מתנבאים ברוח הקדש, מכאן ואילך, הט אונך ושמע דברי חכמים (משלי כב: יז), שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטןך וגו', להיות בה' מבטחך (שם משלי כב: ט), ונאמר הלא כתבתי לך שלישים וגו', להודיעך קשט וגו'" (משלי כב: כ-כא) הרי שהביאו חז"ל פסוק זה "הלא כתבתי לך שלישים במועצת ודעת:

¹² ולאחר כל הנ"ל עדיין צל"ע בשיטת הרמב"ן, דמדבריו, הן בפי' עה"ת, שכתב "ומה שתקנו חכמים משום גדר, כגון שניות לעריות וכיוצא בהן, זו היא מצוה מן התורה, ובלבד שידע שהם משום הגדר הזה ואינן מפי הקב"ה בתורה", והן בסה"מ, שכתב "כי כל התקנות והגזירות אינן תוספת אבל הן גדר וסייג לתורה" משמע דמחלק בין סייגים שאינם תוספת ומקרא מגילה שהיא תוספת, והניח לכאורה מצות כגון נר חנוכה שאינה סייג (לדעת הרמב"ן עצמו) אבל אין בו התכונות המיוחדות של מקרא מגילה.

להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשלחך" על המעבר מתקופת הנביאים לתקופת החכמים (ועי' ברש"י משלי שם שכתב ד"שלישים" היינו תורה, נביאים וכתובים, וזה מתאים עם דברי הסדר עולם. וע"ע במהרש"א ח"א ז). ונראה דזהו הפירוש בדברי הגמ' מגילה הנ"ל, שלא היו יכולים להוסיף עוד ספר על כתבי הקדש משום שנסתיימה תקופת ה"כתיבה", והתחילה התקופה של "הט אונך ושמע דברי חכמים", תקופת תושבע"פ, ולכן לא היו רוצים להוסיף עוד על כתבי הקדש.

ועפ"ז יש לבאר ענין ההוספה דמצינו דוקא במקרא מגילה, שהרי בחינת תושבע"פ היא החידוש וכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ה"ה בכלל תושבע"פ (ולכן לא נכתבו, משום עשות ספרים הרבה אין קץ, עי' גמ' עירובין כא:). ומאידך תושב"כ היא מוגבלת ומצומצמת ואינו ניתן לתוספת. ואסתר שהיא סוף כל הניסים הניתנים להכתב, והיא הממוצע בין התורה שבכתב ותורה שבע"פ, צריך להתקיים בה שתי הפכים הללו של החידוש, בחינת "אין קץ" מצד אחד, וההגבלה והצמצום של תושב"כ, מצד שני. ודבר זה אפשר רק ע"י הוספה, שהיא בכלל תושב"כ אבל מ"מ הוא תוספת עליה.

וזהו ביאור הענין דמקרא מגילה הוא א' מהשלשה דברים שעשו ב"ד של מטה והסכימו ב"ד של מעלה על ידם, ש"קיימו למעלה מה שקבלו למטה" (מכות כג:), דמקרא מגילה מצד אחד הוא בחינת תושבע"פ, וזהו ה"אתרעותא דלתתא" שעשו ב"ד של מטה, אבל מאידך נכתבה בתורה שבכתב, וזהו "הסכימו ב"ד של מעלה על ידם", ודוק היטב.